

Skräck

Skräck är ett vanligt inslag i Lagerlöfs berättelser och förenas ofta med romantik. Det är den skräckromantiska litteraturgenren som brukar kallas gotik som har gjort avtryck i hennes författarskap. Gotisk litteratur kan beteckna både en genre och en distinkt period i den engelska litteraturhistorien, inledd med Horace Walpoles *The Castle of Otranto* (1764) och avslutad med Mary Shelleys *Frankenstein* (1818). Den skräckromantiska litteraturgenren är livaktig än i dag och den var mycket populär i Europa under hela 1800-talet. Då skrevs också mycket svensk skräcklitteratur. Yvonne Leffler har forskat om svensk skräcklitteratur och en översikt av henne kan läsas [här](#). Enligt Leffler är Selma Lagerlöf den svenska författare som mest använder och utvecklar skräcklitteraturens teman och motiv vid sekelskiftet 1900.

Tematik och motiv i skräckromantik är människans känsla av maktlöshet inför en diffus fara eller inför hot som varken går att besegra eller undfly. Hotet kan komma inifrån människan själv eller utgöra ett yttre obestämt hot. Miljöskildringar och övernaturliga inslag används ofta för att uttrycka starka känslor och upplevelser av godhet och ondska. Ljusa och vackra miljöer och personer ställs mot dystra och mörka. Persongestaltningarna har ofta en tydlig uppdelning i onda och goda och kan även gestalta hur det onda och det goda står i tydlig motsättning till varandra inom en människa.

Begreppen skräckromantik och gotik används synonymt i svensk litteraturvetenskap. Skräckromantik är en översättning av den tyska benämningen *Schauerromantik* och begreppet gotik är en översättning av det engelskan *gothic*.

Yvonne Leffler disputerade 1991 på avhandlingen *I skräckens lustgård. Skräckromantik i svenska 1800-talsromaner*. Där finns ett kapitel om [Herr Arnes penningar](#).

Yvonne Leffler har också gett ut läroboken *Skräck som fiktion och underhållning* (Studentlitteratur 2001).

Sofia Wijkmark har forskat om skräckromantik i Lagerlöfs noveller och disputerade 2009 på avhandlingen *Hemsökelse. Gotiken i sex berättelser av Selma Lagerlöf*.

Gunnel Weidels avhandling *Helgon och gengångare. Gestaltning av fred och rättvisa i Selma Lagerlöfs författarskap* kom 1964 och behandlar hur Lagerlöfs livsåskådning gestaltas i hennes spökhistorier. Hon visar även hur Lagerlöf läste och inspirerades av gotiska romaner i sin ungdom.

En pedagogiskt upplagd tolkning av "Hämnd får man alltid" finns i Claes-Göran Holmbergs och Anders Ohlssons *Epikanalys. En introduktion* (1999).

I debutverket *Gösta Berlings saga* finns flera skräckromantiska drag, som framträder särskilt tydligt i skildringen av den onde brukspatron Sintram och hans förehavanden, vilka löper som en av många röda trådar genom hela romanen. Kapitlet "Julnatten" kan läsas som en utmärkt introduktion till skräckromantik och utgör i romanen upptakten till hur Sintram med sin ondska gång på gång ingriper i romanens händelseförlopp. Även i kapitlet "Spökhistorier" berättas olika exempel på händelser och handlingar, där avgörande tillfälligheter verkar styrda av Sintrams ondska. Kampen mellan ont och gott i människan är ett tydligt tema i *Gösta Berlings saga*. Hur illvilja och ondska fått makt över en människa skildras också i grevinnan Märta's gestalt och i kapitlet "Dovres häxa" berättas med skräckromantisk symbolik hur grevinnan slutligen kollapsar psykiskt.

Andra romaner med tydliga skräckromantiska inslag i tematik, miljöbeskrivningar och persongestaltningar är *Herr Arnes penningar* (1903), *Körkarlen* (1912) och *Löwensköldska ringen*. I alla tre romanerna går döda människor igen som vålnader och spöken och frambringar moraliska och existentiella frågeställningar av olika slag. I dessa romaner finns också i varierad grad typiskt gotiska miljöskildringar som klaustrofobiskt trånga rum och gränder, gravkamrar, kyrkogårdar, fängelser, borgar och avrättningsplatser.

Flera av Lagerlöfs noveller kan också läsas som spökhistorier med skräckromantiska inslag. "Hämnd får man alltid" (1897), omtryckt i *Från skilda tider 1* (1943) brukar räknas som en förstudie till *Herr Arnes penningar* och behandlar liksom romanen mordet på prästen. I novellen kallas han Herr Ane och till skillnad från i romanen gestaltas han som en grym och hård för man, som får sitt rättmätiga straff.

I "Mamsell Fredrika" i *Osynliga länkar* myllrar det av döda kvinnor som firar midnattsmässa på julnatten.

"En historia från Halstanäs" i *Drottningar i Kungahälla jämte andra berättelser* (1899) är också en typisk skräckromantisk berättelse där miljöskildringar används för att visa hur en till synes idyllisk miljö kan dölja skräck och fasa.

I "Tjänsteanden" i *Troll och människor 1* skildras missbruksproblematik och övermod med hjälp av skräckromantiska miljöskildringar och fyndet av gravmull som ger övernaturliga krafter. "Dödskallen" (1914), omtryckt i *Troll och människor 2* (1921) handlar om en dyster dödgrävare och kyrkvaktmästare som söker gäster till sitt julaftonskalas. Men när ingen vill komma bjuder han slutligen in en dödskalle som han funnit på kyrkogården.

I boken Mårbacka (1922) är en bärande idé att Selma Lagerlöf återberättar historier hon har hört i sin barndom och några av dessa är skräckhistorier. ”Spöket i vilarstensbacken” handlar om hur en präst mördas och sedan går igen som spöke, och ger samtidigt historiken bakom Lagerlöfs barndomshem Mårbacka.